

II. Meşrutiyet Devri Hakimiyet-i Milliye Mücadelesinde Önemli Bir Dönem: 1912 MECLİS-İ MEBUSAN'I VE FAALİYETLERİ

Kenan OLGUN*

The Activities of Ottoman Parliament (1912) in the History of Turkish Democracy

The Ottoman Parliament of 1912 has a special importance in the history of Turkish Democracy. Although there has been no political opposition, CUP couldn't have the whole administration. In order to reduce the power of Parliament, they tried to give power to the Sultan back, because of the opposition of Hürriyet ve İttifak (Freedom and Accord Party) Fırkası.

Keywords: Parliament, 2nd Constitutional Government, Constitution, Military and Politics, Albania, Democracy

Giriş:

XIX. asır Osmanlı devlet sisteminde önemli bir takım değişikliklerin olduğu bir dönemdir. Özellikle, padişahın yetkilerinin kısıtlanması, millet egemenliğinin on plana çıkartılması, parlamenter hayatın başlangıcı gibi bazı düzenlemeler bu asra damgasını vurmuştur. Bu dönemde Sened-i İttifakla başlayan Padişahın yetkilerini kısıtlama eğilimi, Tanzimat ve Islahat Fermanları ile devam etmiştir. Ayrıca, muhassıllık ve vilayet idare meclislerinin kurulması parlamenter hayata geçiş için önemli bir kırılım kaynağı olmuştur. Bu meclisler, insanları seçime ve meclise alıştırdığı gibi, sınırlı ölçüde dahi olsa gayrimüslimleri de yönetime ortak etmiştir. Mutlakiyetle yönetilen bir ülkede bu tür uygulamalar, meşrutî yönetime geçiş için iyi bir başlangıç olmuştur¹.

Padişahın yetkilerinin kısıtlanarak millet egemenliğinin on plana çıkartılması süreci 1876 yılında I. Meşrutiyetin ilanı ile bir hayli yol almıştır.

* Yard. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi

1 İhsan Güneş, *Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Ankara, 1997, s. 17

Ancak, I Meşrutiyet dönemi, yasa tasarılarının Padişah tarafından uygun bulunması şartı ve bakanların Padişah'tan başka kimseye karşı sorumlu olmayışları nedeniyle "parlamentar sistemden" ziyade, "parlamentonun varlığı ile birlikte mutlak hükümdarlık sistemi"ne benzemektedir. Buna karşın 1908 yılında ilan edilen II Meşrutiyet dönemi ise, bilhassa 9 Ağustos 1909 düzenlemeleriyle Osmanlı devlet sistemine "parlamentar" nitelik kazandırmıştır. Bu dönem içinde Anayasa'da yapılan düzenlemelerle, meclise sunulacak yasa önerilerinin Padişahça uygun görülmesi zorunluluğu ortadan kalkmış, bakanlar meclise karşı sorumlu olmuşlardır². Osmanlı Devleti'nde "parlamentar rejim"ın başlangıcı olan 1908 Meşrutiyeti bu açıdan önemli bir aşamadır.

17 Aralık 1908 tarihinde resmen açılan II Meşrutiyet döneminin ilk meclisi, 1912 senesine kadar dört yıl açık kalmıştır. Bu meclis, Meclis ile Hükümet arasında yaşanan Kanun-ı Esasının 35 Maddesinde ki ihtilaftan dolayı feshedilmiş gibi görünse de aslında, İttihat ve Terakkî Fırkası (İT) ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası (HİF) arasında yaşanan iktidar kavgası yüzünden 18 Ocak 1912 tarihinde feshedilmiştir³. Hükümeti elinde bulduran İT, ileride de değinileceği gibi seçimlerde bu gücünü iyi kullanmış ve yeni mecliste neredeyse tek parti haline gelmiştir. Muhalefetin yok denecek kadar az olduğu 1912 Meclisi, iktidarı kısmen ele geçiren İ.T'nin, iktidarını kanunlar yoluyla güçlendirmeye çalıştığı bir meclis olması açısından önemlidir. Ancak, İ.T'nin hesaplamadığı bir takım olaylar, bu partinin hedeflerine ulaşmasına engel teşkil etmiştir.

1908-1912 Meclis-ı Mebusanında Hakimiyyet-i Milliye yönünde önemli adımlar atılmasını sağlayan İ.T., karşısındaki muhalefetin artması üzerine önceki uygulamalarına tamamen zıt bir tavırla millet egemenliğinden ziyade, Padişah egemenliğini ister bir havaya bürünmüştür. 1908 Meclisinde yapılan düzenlemeler ile egemenlik, kişi hak ve özgürlükleri açısından elde edilen gelişmeler, 1912 meclisinde geri alınmaya çalışılmıştır. Meclis içi muhalefetin olmaması ve İ.T'nin iktidarını güçlendirmeye yönelik çabaları, ittilahçıların karşısındaki muhalefet safında askerlerin de yer almasında etkili olmuştur. 1912 Meclis-ı Mebusanı iktidar kavgalarında meclis dışı güçlerin etkili olduğu, iktidar mücadelesinin dış politikada büyük bir zaafa yol açtığı bir dönemdir.

Bu dönemin Türk demokrasi tecrübesine kattığı yenilikler ve siyasi tavırlar günümüz Türkiye'sinde de yer yer karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle biz bu

2 1876 Anayasasında yapılmak istenen düzenlemeler için bkz., Kenan Olgun, *1908-1912 Osmanlı Meclis-ı Mebusanının Faaliyetleri ve Demokrasi Tarihimizdeki Yeri*, I U Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2001, s. 169-297

3 II Meşrutiyet döneminin ilk Meclis-ı Mebusanı olan 1908-1912 Meclisi, İttihat ve Terakkî Cemiyetinin karşısındaki muhalefetin güçlenmesi üzerine, muhalefetin teşkilatlanmasını tamamlamadan bir an önce seçimlere gitmek isteğinden dolayı feshedilmiştir. İttihatçıların muhalefet karşısındaki bu tavrı 1912 yılında da devam etmiştir. 1908 Meclisinin feshine gerekçe olan Kanun-ı Esasının 35 Maddesi ve iktidar mücadelesi için bkz., Olgun, *ag t.*, s. 388-442

çalışmamızda, günümüze de ışık tutması açısından yukarıda işaret ettiğimiz geri gırdışler çerçevesinde 1912 Meclisinin etkinlıklerini ele alacağız

I- 1912 MECLİS-İ MEBUSANININ OLUŞUMU VE FAALİYETLERİ

18 Nisan 1912 tarihinde açılan Osmanlı Meclis-i Umumisi dört ay çalışmasına karşın çok çeşitli konuları görüşmüştür. Bu çalışmalara geçmeden önce meclisin oluşumu ve üye yapısının etnik ve siyasal tahlilinin yapılmasının dönemin demokrasi anlayışını kavrama açısından uygun olacağı kanaatindeyiz.

A- 1912 Seçimleri

1908 meclisinin 18 Ocak 1912'de feshinden sonra Anayasanın 7 maddesi gereği seçimlere başlanmıştır. Seçim, 2 Ağustos 1908 (24 Temmuz 1324) tarihinde çıkarılan "İntihabat-ı Mebusan Kanunu"na göre yapılacaktır. Seçimlere sadece iki fırka, İT ile HİF katılmıştır⁴

21 Kasım 1911 tarihinde kurulan HİF⁵, kısa surede İ.T.'nin karşısında olanların sığındığı bir güç haline gelmiştir. Özellikle İstanbul'da 11 Aralık 1911 (28 Teşrinsani 1327) tarihinde yapılan ara seçimi H.İ.F.' in adayının kazanması⁶ fırkanın gücünü göstermesi bakımından önemlidir.

İT, H.İ.F.'in bu gücünün zaman içinde artmasından çekindiği için biran önce seçimlere gitmek istemiş, bunu da meclisin feshi ile sağlamıştı. Yeni meclisin oluşumu için yapılan seçimler Ocak-Mart aylarında yapılmıştır. Tarihe "sopalı seçim" diye geçen bu seçimler sonucunda meclis, ilk çalışmasını 18 Nisan'da yapmıştır⁷.

4 Hürriyet ve İttıfak Fırkasının bu seçime adeta muhalif partiler ittifakı halinde gırdığıne dikkat çekmeliyiz. Osmanlı Demokrat Fırkası, Mutedil Hürriyetperveran Fırkası ve Ahalı Fırkası, Hürriyet ve İttıfak Fırkası'nın listesinden seçime katılmışlardır

5 Ayrıntılı bilgi için bkz., Alı Birinci, *Hürriyet ve İttıfak Fırkası*, İstanbul, 1990

6 *Meslek*, No 214-1 (29 Teşrinsani 1327- 12 Aralık 1911), s 1, İstanbul Milletvekili Rifat Paşa'nın. Haricîye Nezareti'nden ayrılarak Paris Büyükelçiliği'ne atanması üzerine İstanbul'da ara seçime gırdılmıştır. 11 Aralık 1911 tarihinde yapılan ara seçimi, HİF'nin adayı Tahir Hayrettin Bey, İT'nin adayı Memduh Bey'den 1 oy fazla alarak 196 oyla kazanmıştır. Kenan Olgun, *Demokrasi Tarihi Açısından 1912 Mebusan Meclisi ve Faaliyetleri*, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1994, s. 9

7 Gumulcine başta olmak üzere ülkenin çeşitli bölgelerindeki konferanslarda sopa kullanılmıştır. Nitekim, İT'ye muhalif olan Filozof Rıza Tevfik, Büyükada'da verdiği konferansını gerekli makamlara bildirmedığından tutuklanarak 25 gün hapse mahkum edilmiş, polis bu konferansı dağıtmak için "sopa" da kullanmıştır. *Teminat*, No 217 (8 Şubat 1327- 21 Şubat 1912), s 1, 1912 seçimleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Fevzi Demir, *İkinci Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri (1908-1914)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1994. Adnan Gelmez, *Türk Siyasal Hayatında 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995

İ.T., iktidar olmanın da getirdiği avantajla seçimlerde muhaliflerin kazanmaması için var gücüyle çalışmıştır⁸. İ.T., bu seçimlerde daha sonrakilerde normal görülecek ince taktikler kullanmış, devlet kademelerinde bir takım değişiklikler yapmış⁵, gayri müslim unsurlara çeşitli imtiyazlar vaat ederek oy toplamaya çalışmıştır¹⁰. H.İ.F. ise, daha çok halkın dini duygularını kullanarak seçimlerden galip çıkmak için çaba sarf etmiş, İ.T.'nin halkı dinsizleştirceklerini¹¹, çocuklara şapka giydireceklerini, giymeyenleri keseceklerini¹² iddia etmiştir.

Neticede, İ.T., beklenildiği gibi ezıcı bir çoğunlukla seçimlerden zaferle çıkmıştır¹³. Daha önceki mecliste İ.T.'nin milletvekili sayısı 160 civarında iken¹⁴, 1912 meclisinde seçilen 284 milletvekilinden neredeyse tamamına yakını İ.T. mensubu olup muhalefet ise yok denecek kadar azdır¹⁵. Muhalif mebusların sayısı on beşi bulmaktadır. Bunlar içinde özellikle Ali Galip¹⁶ (Kayseri), Zeynelabidin¹⁷ (Konya) ve Abdullah Efendi (Mardin) mecliste karşılaştıkları büyük tepkilerle dikkat çekmektedir.

-
- 8 Mustafa Ragıp "Meşrutiyet devrinde imtihan mücadeleleri", *Akşam*, No 8766 (18 Mart 1943)
- 9 Seçim öncesi bir çok yerin mülki idarecileri değiştirilmiş, yerlerine yenileri atanmıştır. İzmit Sancağındaki seçimler öncesinde de aynı durum söz konusudur. Burada bazı kazaların yöneticileri değiştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kenan Olgun, "İzmit Sancağı'nda 1912 Seçimleri ve Milletvekillerinin Meclisteki Faahiyetleri", *1 Sakarya ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu, 22-23 Haziran 1998, Bildiriler*, Adapazarı, 1999, s 111-125
- 10 Mecliste zaman zaman seçimde yapılan usulsüzlükler dile getirilmiştir. Meclisin 9 Mayıs 1912 tarihli 3 toplantısında Kayseri Mebusu Rifat Bey'in mazbatasının onaylanması, "seçimde hile yapıldığı" öne sürülerek ertelenmiş, ancak 13 Mayıs tarihli 4 toplantıda mazbatasını onaylanmıştır. Yine Meclisin 3 toplantısında Lazistan Mebusu Ziya Bey, Damat Ferit Paşa'nın Ayan Meclisi'nde yaptığı "yeni seçimin kanunî olmadığı"na dair konuşmasının reddini teklif etmesi kabul görmüştür. Meclisin 28 toplantısında (8 Temmuz 1912) Şahin Bey ile Hacı Destan Efendi de Arnavutluk'taki seçimlerde hile yapıldığını dile getirmişlerdir. Bkz. , *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MİMZC)*, 2 Devre, 1 Sene, 3, 4 ve 28 toplantılar
- 11 *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezaren Sıyası Kısım (DH-SYS)*, No 73 ve 59, HİF. Eskişehir seçimlerinde de benzer iddiaları dile getirmiştir İhsan Güneş, "1912 Seçimleri ve Eskişehir'de Meydana Gelen Olaylar", *Bulleten*, C LVI, Sayı 216, Ankara 1992, s 459-482
- 12 *BOA, DH-SYS*, No 70, HİF, bu iddialarının yanı sıra İzmit Sancağındaki seçimlerde İ.T.'nin camilere "çan" takacakları şeklinde propaganda yapmıştır. Bu konuda bkz. Olgun, *a.g.m.*, s 115
- 13 Seçim sonuçları İ.T.'nin yayın organı gibi faaliyet gösteren Tanın Gazetesinin 1 Nisan 1912 (19 Mart 1328) tarihli 1287 numaralı sayısından itibaren duyurulmaktadır. Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, İ.T.'nin bu galibiyetinin gerçekte bir mağlubiyet olduğunu ve gereksiz yere şiddet gösterdiğini yazmaktadır. Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, *Muhalefettin İflası (Hürriyet ve İtilaf Fırkası)*, (Notlarla sadeleştiren Ahmet Eryüksel), İstanbul 1991, s 43
- 14 H. Cahit Yalçın 7 Eylül 1909 tarihli Tanın gazetesinde " meclis açıldığı zaman içinde İ.T.'den 160 üye vardı ." diyerek bunu ifade etmiştir. *Tanın*, 7 Eylül 1909.
- 15 Milletvekillerinin tam listesi, meclisteki çalışmalarını hakkında bkz., Olgun, a g t,
- 16 İleride Millî Mucadele döneminde, Elazığ valisi olarak Sivas Kongresini basıp dağıtmak girişiminde bulunacaktır
- 17 Lozan'da ilan edilmesi gündeme gelen ve ilan edilen genel affın dışında kalan 150'likler listesindedir. Bkz. Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti*, Ankara, 1971, s 327

Seçimler sonucunda oluşan Mebusan Meclisi çalışmalarına Sultan Abdülaziz'in kızlarından Nazime Sultan'ın Fındıklı'daki Sahilsarayı'nda 18 Nisan 1912 tarihinde başlamıştır¹⁸.

B- Meclis-i Mebusan'ın Tahlili

18 Nisan 1912 tarihinde açılan Meclis-i Mebusan, feshedildiği 4 Ağustos tarihine kadar yaklaşık dört ay (toplam 109 gün) açık kalmıştır. II. Meşrutiyet döneminin en kısa ömürlü meclisinde 284 milletvekili bulunmaktaydı. Bu milletvekillerinin etnik dokumu şöyledir

Toplam	Türk	Arap	Arnavut	Rum	Ermeni	Yahudi	Slav
284	157	68	18	15	13	4	9

1908 Meclisi ile karşılaştırma yapıldığında Türk ve Arap mebusların sayılarında bir artış gözlenmekte buna karşın Rum ve Arnavut mebuslarda ise, bir düşüş görülmektedir¹⁹. Buna sebep olarak, bu yıl içinde yaşanan Trablusgarb savaşı ve Arnavut isyanlarını göstermek mümkündür. Kanaatimizce Arap mebusların sayısının artması bu hoşnutsuzluğu gidermek, bu zümrelerin devlete bağlılığını arttırmak içindir. Buna paralel olarak Rum ve Arnavut mebusların sayısındaki azalma da Türkçülük akımının bir sonucu olarak görülebileceği gibi, Balkanlarda yaşanan hoşnutsuzluğa da bir tepki olmalıdır²⁰.

Meclis açık olduğu süre içinde toplam 46 toplantı yapmıştır. İlk toplantısını Padişah V. Mehmet Reşat'ın da katılımıyla 18 Nisan 1912 Perşembe günü yapan meclisin açılışında bazı yörelerde henüz seçimlerin bitmemiş olması, ulaşım

18 "Meclis-i Mebusan'ın eksanriyet hasil olduğu haldé Nisan'ın 5 gunu resmî kuşadının icrası hakkında", *BOA, Irade-i Meclis-i Mahsus*, 251/39 (25 Mart 1328), *Dustur* 2, C IV, s 441. Bu konuda çıkan ikinci bir irade de meclisin aynı gün "çoğunluk sağlanmadığı takdirde dahil" açılması bildirilmiştir *BOA., Irade-i Meclis-i Mahsus*, 344/7 (1 Nisan 1328), *Dustur* 2, C IV, s 456, Osmanlı meclislerinin toplandığı tüm binalar çeşitli zamanlarda yanmışlardır. Bu konuda bkz., Mehmedalioğlu, "Meşrutiyet Parlamentosuna sahne olan dört bina da bugün yangın harabesidir", *Tasvir*, 8 Nisan 1948.

19 1908 Meclisinde mebusların etnik dağılımı şöyledir Türk 157, Arap 54, Arnavut 25, Rum 22, Ermeni 10, Yahudi 4 ve Slav 9. Olgun, *1908-1912 Osmanlı...*, s 130.

20 Bu kanaatimizi kuvvetlendiren en önemli gösterge, İT yönetiminin, aynı bölgeden aday olanlar arasında tercihi Türklerden yana koymasındır. Bu dönemdeki seçim sistemine göre milletvekili adayı istediği bölgeden aday olabileceği gibi, birden fazla bölgeden de seçime katılabilmektedir. Birden fazla bölgeden milletvekili seçilmesi halinde ise aday, bunlardan birini tercih etme hakkına sahiptir. Nitekim 1912 seçimleri sonucunda böyle bir olay yaşanmıştır. Niğde ve Burdur'dan aynı anda milletvekili seçilen Hayri Bey, Niğde mebusluğunu tercih etmiş, Burdur mebusluğu için yeniden seçime gidilmiştir. Böyle bir durum mecliste millet iradesinin tam olarak tecelli etmesine engeldir. Olgun, *1912 Mebusan Meclisi...*, s 13.

zorlukları gibi nedenlerden dolayı 105 mebus hazır bulunmuştur²¹. Bu dönemde Trablusgarb savaşı nedeniyle, İtalya'nın Boğazları ablukaya almasından dolayı İstanbul'a gelemeyen milletvekilleri izinli sayılmışlardır²².

Meclis, bazı yörelerde seçim sonuçlarının henüz açıklanmaması, seçilen milletvekillerinden bazılarının meclise gelememeleri gibi sebeplerden dolayı, ilk toplantısını yaptığı 18 Nisan gününden ancak 16 gün sonra 4 Mayıs tarihinde 2. toplantısını yapabilmıştır. Bu toplantıda milletvekillerinin mazbatalarının tetkiki için kura ile şubeler belirlenmiştir. Milletvekillerinin resmen göreve başlayabilmeleri seçim mazbatalarının meclis tarafından onaylanmasıyla olmaktadır. Bu nedenle mazbata onayına 9 Mayıs tarihinde başlanmış, işlerin yoğunluğu ve seçimlerin bitirilmemesi gibi nedenlerle bu işlem meclisin neredeyse son toplantısına kadar aralıklarla devam etmiştir²³. Konya Mebusu Zeynelabidin Efendi'nin mazbatasını uzun süre "muhalif" olduğu için ertelenmiştir. Bu suistimal mecliste tartışmalara sebep olduğu gibi²⁴ basına da aksetmiştir²⁵.

Mecliste ancak, 13 Mayıs tarihli toplantıda 11 mebusun daha mazbatasının onaylanması ile 205 sayısına ulaşılmış, böylece başkan seçimi için gerekli olan çoğunluk sağlanmıştır. 15 Mayıs 1912 (2 Mayıs 1328) tarihli toplantıda, meclis başkanı, vekilleri, katipler ve idare memurlarının seçimi yapılmıştır. Meclisteki siyasi yapıyı gösteren bu seçim sonucunda Meclis başkanlığına toplam 175 oyun 163'ünü alan Menteşe (Muğla) Mebusu Halil Bey getirilirken, Mehmet Fevzi Paşa (Şam) ile Hallacyan Efendi (İstanbul) ise birinci ve ikinci başkan vekilliklerine seçilmişlerdir.

1912 Meclis-i Mebusanın faaliyet dönemi, iç ve dış olayların yoğun olduğu bir dönemdir. İtalya ile Trablusgarb savaşı devam ederken, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş hazırlığında olan Balkan devletleri bu hazırlıklarını hızlandırmışlardır. İçte ise Arnavut isyanları sürmektedir. Ayrıca mecliste ezici bir çoğunluğa sahip olan İ.T. ile muhalifleri arasındaki siyasi mücadele gittikçe artmakta ve en güçlü olduğu konumda; ordu içinde İ.T.'ye karşı muhalif gruplar oluşmaktaydı.

21 Seçimler ülkenin her tarafında aynı günde yapılmamıştır. Bir yörede seçim biterken başka bir yörede yeni başlayabiliyordu. Nitekim, 1912 Meclis-i Mebusanı ilk toplantısını yaptığı tarihlerde İzmit sancağında henüz seçimler bitmemişti. Olgun, *a.g.m.*, s.113-117.

22 *MMZC.*, 6. Toplantı (5 Mayıs 1328- 18 Mayıs 1912), s. 60-62

23 Muntefik Mebusu Hamza Bey'in meclise geç gelmesi nedeniyle mazbatasının onaylanması gecikmiş, ancak, meclisin 42. Toplantısında onaylanmıştır. Olgun, *a.g.t.*, s.138, Hamza Bey 1914 tarihindeki Osmanlı Meclisi'nde de Hakkarı Milletvekili olarak yer almıştır. Feroz Ahmad-Dankwart A. Rustov, "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler 1908-1918", *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4-5, İstanbul 1976, s.279

24 *MMZC.*, 7 Toplantı (12 Mayıs 1328- 25 Mayıs 1912), s. 63-70.

25 Lütfi Fıkrı "Zeynelabidin Efendi'nün mazbatasını munasebetiyle", *Ifham*, No.257-73 (12 Mayıs 1328- 28 Mayıs 1912), s.1.

Ordu içinde bir grup (Halâskâr Zabitan Grubu) ilk defa meclisi ve bazı şahısları tehditle Sadrazam değişikliğine ve akabinde meclisin feshine muvaffak olmuştur. 1912 Meclisi sadece bu nedenden dolayı bile Türk demokrasi tarihi açısından ayrı bir öneme sahiptir. Zira bu aşamada gerçekleşen askerinin siyasetle ıstıgalı, takip eden dönemlerde bir gelenek halini almıştır.

II- MECLİS-İ MEBUSAN'DA GÖRÜŞÜLEN KONULAR

Bu dönemde mecliste görüşülen konuları üç kısımda inceleyebiliriz. Bunlar; iç sorunlarla ilgili konular, dış sorunlarla ilgili konular ve meclisin kanun yapma çalışmalarıdır.

A- İç Sorunlarla İlgili Konular

1912 Meclisi İ.T.'nin ezici çoğunluğunun olduğu bir meclistir. Daha öncede belirtildiği gibi, mecliste muhalefet yok denecek kadar azdır. Bunu iyi bilen İttihatçılar ve kabineleri diyebileceğimiz Sait Paşa kabinesi, 31 Aralık 1911 tarihinde kurulmasına rağmen meclisten güvenoyu alma ihtiyacı dahi duymamıştır.

Padişah V Mehmet 18 Nisan'daki nutkunda, 1908 meclisinin kapanma sebebinden bahisle, yeni meclisin, fesih yetkisini Padişaha veren Kanun-i Esasi değişikliklerini gerçekleştireceğini söylemiştir²⁶. Padişah'ın bu nutkuna cevap olarak hazırlanan metinde "milli egemenliğin" Anayasa'da yapılacak değişiklikle güçlendirileceği bildirilmiştir.

1-Arnautluk İsyanları: Arnautluk isyanları bu dönemde de mecliste görüşülmüştür. Arnautlukta yer yer çıkan isyanları ve bunlara sebep olarak gösterilen nedenleri reddeden Arnautluk halkının gönderdiği telgraflardan "Yakova ve İpek kazalarındaki cemiyet-i ihtilaliye ve fesadiye"yi kınadıkları ve çirkin gördüklerine dair Prezrin halkı tarafından gönderilen²⁷, Kalkandelen ve Priştine'den gelen ve 22 Mayıs 1912 tarihli "Yeni Asır" gazetesinde yayınlanan "Arnautların istekleri" isimli yazının katıyen doğru olmadığı ve bunun reddedildiğini bildiren telgraflar ile İşkodra'dan ve Üsküp'ten gelen "istiklal fikrinin tamamen aleyhinde olduklarını, vatanın müdafaası uğruna hayatlarını fedaya hazır olduklarını" bildiren telgraflarda sadece okunmakla ve alkışlanmakla yetinilmiştir²⁸.

Prezrin Mebusu Tevfik Bey'in Yakova ve İpek civarındaki olaylardan bahisle Dahiliye Nazırı'ndan açıklama isteyen teklifinin kabul edilmesi²⁹ üzerine, Dahiliye Nazırı Hacı Adil Bey bu olaylar hakkında açıklamalarda bulunmuş,

26 *MMZC.*, 1 Toplantı (5 Nisan 1328- 18 Mayıs 1912), s 2-4.

27 *MMZC.*, 8 Toplantı (16 Mayıs 1328-29 Mayıs 1912), s 81

28 *MMZC.*, 13 Toplantı (30 Mayıs 1328-12 Haziran 1912), s 195

29 *MMZC.*, 9 Toplantı (19 Mayıs 1328-1 Haziran 1912)

olayın fazla büyütülmemesini istemiştir³⁰. Hacı Adil Bey'in açıklamalarından sonra mecliste uzun bir süre tartışılmayan mesele. Çamlık Mebusu Şahin Bey'in bölgede olayların artması üzerine Dahiliye Nazırından açıklama isteyen teklifi ile yeniden gündeme gelmiştir³¹

Meclisin 8 Temmuz 1912 tarihli toplantısında Hacı Adil Bey, Arnavutluk olayları ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur Adil Bey bu olayların "askerlerin siyasete alet edilmesi" yüzünden büyüdüğünü belirterek, askerlerin siyasete alet edilmemesi gerektiğini söylemiştir. Mecliste buna itirazlar olmuş, Arnavut isyanının bu sebebe bağlanamayacağı, bazı haklı taraflarının olduğu dile getirilmiştir³²

Arnavutluk meselesi "Askerin siyaset yapmaması" kanununun görüşmelerinde de gündeme gelmiştir. Kanun maddesini hazırlayan Mahmut Şevket Paşa (Harbiye Nazırı) kanunun yapılma sebebini "Manastır olayları"na bağlamış, isyancıları birkaç subay ve erden ibaret olarak göstermiştir³³. Çamlık Mebusu Şahin Bey ise isyancıların "Arnavutluk meselesi" yüzünden isyan ettiğini belirterek Arnavutların Osmanlıya bağlı kalmalarının yani bağımsızlıklarını ilan etmemelerinin nedeninin "makam-ı Hilafete olan zeval bulmaz bağlılıklarından" olduğunu söylemiştir³⁴. Bu yaklaşım II. Abdülhamit döneminde ızlenen "İslamcılık siyaseti"nin Arnavutlar arasındaki önemini göstermesi bakımından ilginçtir³⁵.

Meclisin, kısa bir süre sonra bağımsızlığını kazanacak Arnavutluk hakkında, telgraf okuyup tezahürat yapmaktan başka ciddi bir eylem gerçekleştirmemesi, devletin bu en yetkili olması beklenen organının vazifesini layıkıyla yerine getirmediğini düşündürmektedir. Zira aynı durum. Trablusgarb savaşı için de geçerlidir. Savaş öncesi Roma Büyükelçiliği görevinde bulunan İbrahim Hakkı Paşanın İtalya'nın Trablusgarb'a saldıracağına dair bir bilgisinin olmaması, İbrahim Hakkı Paşanın Sadareti döneminde eleştirilmiş, hatta Paşanın bu konuda sorumlu tutularak Divan-ı Harbe gönderilmesi dahi gündeme gelmiştir. Ancak, bu konuda önemli bir aşama kaydedilememiştir³⁶.

Arnavutluk meselesinde de Hükümetin İçişleri Bakanı'nı bölgeye göndererek yerinde incelemeler yaptırması ve bu husustaki tespitlerin mecliste

30 *MMZC.*, 10 Toplantı (23 Mayıs 1328-5 Haziran 1912), s. 124-134

31 *MMZC.*, 21 Toplantı (13 Haziran 1328-26 Haziran 1912), s. 381

32 *MMZC.*, 28 Toplantı (25 Haziran 1328-8 Temmuz 1912), s. 536-563

33 *MMZC.*, 23 Toplantı (18 Haziran 1328-1 Temmuz 1912), s. 387

34 *MMZC.*, s. 389-390

35 Abdülhamid'in İslamcılık siyaseti hakkında bkz. Cezmi Eraslan, *II Abdülhamid ve İslam Birliği*, İstanbul 1992

36 İT kendisi hukümeti olarak gorulen İbrahim Hakkı Paşa kabinesinin Divan-ı Harbe gonderilmesine engel olmak için çaba sarf etmiş, 1908 meclisini feshederek bu amacına ulaşmıştır Olgun, *1908-1912 Osmanlı..*, s. 78-79

milletvekillerine aktarılmasına rağmen, aktivitenin meclisten gelmemiş olması değerlendirmemizi kuvvetlendirmektedir.

2-Sait Paşa Kabinesinin İstifası: 31 Aralık 1911 tarihinde kurulan Sait Paşa kabinesinin yeni mecliste güvenoyuna gitmeden görevine devam ettiğini yukarıda belirtmiştik. Bu tavır demokratik bir durum olarak kabul edilemez. Halbuki parlamenter sistemde esas olan, hükümetlerin meclisten güvenoyu aldıktan sonra görev yapmalarıdır. Sait Paşa kabinesi ancak artan iç ve dış olayların getirdiği baskılar ile güvenoyuna gitme gereği duymuştur.

15 Temmuz 1912 tarihinde yapılan güven oylaması neticesinde Sait Paşa kabinesi 4'e karşı 194 oyla güvenoyu almıştır³⁷. Fakat, güvenoyundan bir gün sonra 16 Temmuz'da Sait Paşa kabinesi istifa etmiştir³⁸. İstifasının en büyük sebeplerinden biri de ordu içinde İ.T karşıtı olan ve adına "Halaskâr Zabitan Grubu" denilen harekettir

Sait Paşa'nın 16 Temmuz'da istifasından sonra yerine Büyük Kabine denilen Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi, 22 Temmuz 1912 günü kurulmuştur. Yeni Sadrazam programını mecliste 30 Temmuz günü kendisi okumuştur. Programında ülkede meydana gelen huzursuzluğun sebeplerini; genel seçimlerde yapılan usulsüzlükler, ordu ile memurların siyasi partilere girmeleri, tayinlerde kanunlara uyulmaması ve Anayasaya aykırı yollara girilmesi olmak üzere dört başlık halinde belirlemiş ve bunların ortadan kaldırılması için çalışacağını söylemiştir³⁹

Görüşmelerden sonra güvenoyuna gidilmiş yeni kabine 9 çekimser, 45 ret oyuna karşılık 113 kabul oyu ile güvenoyu almıştır⁴⁰. Güven oylamasına toplam 167 kişinin katılması ve 100'den fazla mebusun bulunmaması dikkat çekicidir. İ.T milletvekilleri yeni kabinenin hemen güvenoyuna başvurulmasında ısrar etmesini meclise yapılan bir baskı olarak görmektedir. Hatta H. Cahit bir yazısında, İ.T ve cemiyetinin memleketin hayrını gerçekten ve kalpten ister bir heyete yakışacak olgunlukla, bütün bu tahriklere katlandığını ve kabineye güven oyunu verdiğini yazmaktadır⁴¹. Böylece İ.T. milletvekillerinin yeni kabineyi istemedikleri ve mecburiyet karşısında güven oyu verdikleri anlaşılmaktadır.

37 *MMZC*, 33 Toplantı (2 Temmuz 1328- 15 Temmuz 1912), s. 673-693

38 Ali Fuad Turkgeldi anılarında, Sait Paşa'nın istifasından birkaç gün sonra Padişah'ı ziyarete geldiğinden bahisle, Padişah'ın Sait Paşa'ya "Paşa, size emniyetleri vardır. niçin istifa ettiniz" diye sorması üzerine Paşa'nın, başını onune eğerek bir muddet düşündüğünü, sonra "Onların bana emniyetleri var ama benim onlara emniyetim yoktu" dediğini anlatmaktadır Ali Fuad Turkgeldi, *Görüp İyittiklerim*, Ankara 1987, s. 55

39 *MMZC*, 43 Toplantı (17 Haziran 1328- 30 Temmuz 1912), s. 832-849

40 *MMZC*, s. 850

41 Huseyin Cahit Yalçın, "Post Kavgaları", *Yakın Tarihimiz*, C III, Sayı 32 (4 Ekim 1962), s. 187.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın programında belirttiği ülkedeki hoşnutsuzluğun sebepleri ve aldığı tedbirler bugün için de geçerlidir. Ordu mensupları ile memurların siyaset yapmaları 1912 yılında çıkarılan bir dizi kanunla yasaklanmış hatta, subayların seçme ve seçilme hakları bile ellerinden alınmıştır⁴².

3-Halâskâr Zabitan Grubu. "Kurtarıcı Subaylar" adını alan grup, İ.T.'nin karşıtı olarak Haziran 1912'de teşkilatlanmasını tamamlamıştır. Grubun kurulma sebeplerinden bazıları olarak, İ.T'nin muhalif subayların yükselmesine engel olması⁴³ seçimlerde askeri gücünü bir baskı unsuru olarak kullanması gösterilebilir⁴⁴.

Grubun amacı, ittihatçı olarak vasıflandırdıkları Sait Paşa kabinesinin istifasını sağlamak, meclisi feshederek yeni seçimlere gitmektir. Grup, bu amaçla bir dizi faaliyetlerde bulunmuş, Sait Paşa'nın istifasını sağladıktan sonra meclisin feshi için çalışmalarını hızlandırmıştır. Bu çalışmalar içinde en etkili ve önemli olanı Padişaha yakın olarak bilinen ittihatçılara gönderilen tehdit mektuplarıdır⁴⁵.

Bu mektuplardan birisi de Meclis Başkanı Halil Bey'e 24 Temmuz 1912 tarihinde akşam üzeri gönderilmiştir. Halil Bey'de tehdit mektubunu, bir "vatan görevi" olarak meclise getirmiş orada görüşülmesini sağlamıştır.

Tehdit mektubunun mecliste görüşülmesine geçmeden önce, Halaskâr Zabitan Grubu karşısında Padişah'ın ve kabinenin tavrının belirtilmesi, dönemin demokrasi anlayışı açısından önemlidir. Halaskâr'ın 18 Temmuz 1912 tarihli Askeri Şura toplantısına gönderdiği tehdit mektubunun akabinde, müstafi Sait Paşa kabinesi, bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıda, "bir grup subayın" tavrı şiddetle eleştirilmiş. Padişah'ın, askeri, disipline davet eden bir "beyanname" neşretmesi kararı alınmıştır. Alınan karar gereği Sait Paşa, durumdan Padişah V. Mehmet Reşat'ı haberdar etmiş, askere hitaben bir "beyanname" yayınlanmasını sağlamıştır. Padişah tarafından 19 Temmuz tarihinde yayınlanan beyanname, Sadaretin Tevfik Paşa'ya önerildiği, hükümetin bağımsız ve her türlü "tesirat-ı

42 T. Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, C.1, İstanbul 1984, s. 333 vd.

43 Rıza Nur, *Cemiyet-ı Hafize*, İstanbul 1330, s. 270-271.

44 Galip Vardar, *İttihat ve Terakki İçinde Donanlar*, İstanbul 1960, s. 88. Grup hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kenan Olgun, "Asker-Siyaset İlişkilerinde Bir Donum Noktası: Halaskâr Zabitan Grubu ve Faaliyetleri", *İlmî Araştırmalar*, Sayı 7, İstanbul 1999, s. 157-175.

45 Grup tarafından, Halil Bey'den başka Mabeyn Başkâtıbu Halit Ziya (Uşaklıgil) Bey'e ve 18 Temmuz 1912 tarihli Askeri Şura toplantısına da tehdit mektupları gönderilmiştir. Halit Ziya Bey'e gönderilen tehdit mektubunda, grubun Halit Bey'e "Padişah üzerinde oynadığı roller"den dolayı her an "hak ettiği cezayı tatbik etmek" istediği ancak, "edebiyat sahasındaki güzel çalışmaları" nedeniyle vazgeçtikleri belirtilmekte ve 24 saat içinde istifa ederek "eski haline donmesi" istenmektedir. Ayrıca Askeri Şura toplantısına gönderilen mektup da ise, "dökülecek kanların mesuliyeti, ordunun asıl mercu olan Harbiye Nezaret ve Şurasına ait olacağı" tehdidinde bulunmaktadır. Bu mektuplar için bkz., Olgun, *a.g.m.*, s. 166-169.

hususiyeye”den uzak üyelerden kurulacağı bildirilmektedir. Ayrıca Çanakkale’yi bombardıman eden İtalya donanmasına da atıfta bulunularak, askerî disipline aykırı davranmanın “ihamet” olduğuna dikkat çekiliyordu. Padişah, beyannameye askerinin “siyasetle uğraşması”nı bırakarak, asıl vazifesi olan “vatanın korunması” görevine dönmesini istemekte ve askerinin siyasetle uğraşmasına karşı olduğunu belirtmekteydi⁴⁶

Halil Bey’e gönderilen tehdit mektubunda Halaskâr Zabitan Grubu tarafından meclis, “tıyatroya” benzetilmekte (Fındıklı Kulüp ve Tıyatrosu). Halil Bey meclisi fesih yolunda çalıştığını 48 saat içinde ıspat etmezse, kendileri üzerine düşen “vatan görevi”ni yerine getirecekleri zira “pis kanlarıyla” lekelenmek istemedikleri tehdidinde bulunmaktaydılar⁴⁷ Mektubun Halil Bey’i aşağılayıcı bir şekilde sona ermesi dikkat çekmektedir⁴⁸.

Mektubun okunmasından sonra Mecliste büyük gürültüler meydana gelmiştir. Milletvekilleri heyecanlanmışlar. Kimileri “alçaklar” derken, bazıları da “ölmeye hepimiz hazırız” diye bağırışlardır. Mecliste genel bir heyecan havası hakimdir. Bu atmosfer içinde birçok milletvekilinin söz almak istediğini ve her konuşan şahsın arkasından şiddetli tezahüratların yapıldığı görülmektedir.

İlk sözü alan İzmir Mebusu Seyyit Bey⁴⁹ “vatana vazife uğruna ölmek de varsa, ondan hiçbir vakit çekinmeyeceklerini” söylerken Ömer Naci Bey (Kırkkilise), mektubu yazarlara meydan okuyarak “onlarda mertlik varsa... efendiler bizde de ölmeye hazır... bir sine’i hamiyet vardır” demiştir. Halacıyan Efendi (İstanbul), mektubu yazarları “caniler” diye vasıflandırırken Varteks Efendi (Erzurum), “hain” ve “sahtekar” olarak değerlendirmektedir⁵⁰.

Meclisteki bu gergin havanın sakinleşmesinden sonra Osman Bey’in (Serfice) teklifi üzerine konu hakkında açıklamalarda bulunmak üzere, Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa ile Harbiye Nazırı Nazım Paşa’nın meclise davet edilmesine karar verilmiştir. Ancak, Gazi Ahmet Muhtar Paşa meclise işlerinin yoğunluğu nedeniyle gelemeyeceğini bildirmiş, Harbiye Nazırı ise aynı gün geç saatte meclise gelerek açıklamalarda bulunmuştur. Nazım Paşa, sakin bir şekilde davranarak gerekli tedbirlerin alınacağını, zaten birkaç kişinin yakalandığını ve mektubu gönderenler hakkında da araştırma yapılacağını belirtmiştir. Bakan, Orduyu 22 Temmuz gibi çok kısa bir zaman önce ele aldığını, düzenin sağlanması içinde biraz zamana ihtiyaç duyduğunu bildirmiştir.

46 Padişah’ın bu beyannameesi Harbiye Nazırı Vekili Hurşit Paşa tarafından aynı gün askerlere okunmuş, bir sureti de tüm kolordulara gönderilmiştir. Beyannamenin tam metni için bkz., “Beyanname’i Padişahı” *Tanım*, No 1397 (7 Temmuz 1328- 20 Temmuz 1912), s. 1

47 *MMZC.*, 40 Toplantı (12 Temmuz 1328-25 Temmuz 1912), s. 768

48 Mektubun tam metni için bkz., Olgun, *a.g.m.*, s. 170

49 Seyyit Bey, IT’nın meclisteki başkanıdır. İleride Cumhuriyet döneminde TBMM II. dönem Adliye Vekili olarak görev yapmıştır.

50 *MMZC.*, s. 768-771

Nazım Paşa'nın bu tavrı milletvekillerini sakinleştirmiştir. Paşa'nın sözleri mebuslar tarafından bir senet sayılmış ve görüşmeler sona ermiştir.

Daha sonraki görüşmelerde bu konunun meclisin gündemine fazla gelmediğini görmekteyiz. Fakat bu olay ülke genelinde büyük bir tepkiye yol açmıştır. Yurdun dört bir tarafından Meclise Halaskâr grubunu kınayan telgraflar gelmiş ve teşebbuse “Halaskar cemiyet-i fesadiyesi”, “Halaskar cemiyeti maskesi altında türeyen bir takım menfaatperestler” gibi ağır suçlamalarda bulunan telgrafların resmi gazete ile ilan edilmesine karar verilmiştir⁵¹.

Bu konudaki son görüşme meclisin 3 Ağustos tarihli 46. ve son toplantısında Halacyan Efendi (İstanbul) ile 7 arkadaşı tarafından verilen ve Harbiye Nazırı'ndan açıklama isteyen teklif üzerine yapılmıştır. Bu teklifte hükümet, ihmâlkârlık ve gevşeklikle suçlanıyor, Halaskâr grubu hakkında “gereğinin yapılacağına dair söz verilmesine rağmen her hangi bir işlem yapılmadığı, yapmak isteyenlerinde azl veya azline teşebbus edildiği” ifade ediliyordu⁵².

Harbiye Nazırı bu isteğe gönderdiği cevabi yazıda, işlerinin yoğunluğu nedeniyle görüşmenin 5 gün sonraya ertelenmesini istemiş ve bu isteği kabul edilmiştir. Fakat meclis, 4 Ağustos'ta fesh edildiğinden bu görüşme yapılamamıştır. Belki de Nazım Paşa, meclisin feshinin yakın olduğunu bildiğinden görüşmeye gelmemek için “işlerinin yoğunluğu” bahanesini bulmuştur. Halacyan Efendi'nin verdiği teklifte yer alan cümleler bu açıdan dikkate değerdir⁵³.

Neticede Halaskâr Zabitan Grubu hedefine ulaşmış, önce Sait Paşa'nın istifası sağlanmış ardından meclis feshedilmiştir. Fakat seçimler ancak 1914 yılı içinde yapılabilmektedir. Grubun Türk demokrasi tarihindeki önemi bir ilke imza atmasıdır. Bu da meclisi tehditle feshine muvaffak olmalarıdır.

B- Dış Sorunlarla İlgili Konular

1912 Meclisinin bu dönemde dış sorunlarla ilgili görüştüğü konular Trablusgarb savaşı ve ticaret sözleşmeleridir. Ticaret sözleşmelerinde, Almanya⁵⁴

51 Meclise gönderilen telgrafların büyük bir çoğunluğunun İT teşkilatının güçlü olduğu Rumeli vilayetlerinden olması, bu telgrafların ittihatçıların isteği üzerine çekildiği izlenimini uyandırmaktadır. Telgrafların geldiği yerler ve içeriği için bkz., *MMZC.*, 42 Toplantı (16 Temmuz 1328- 29 Temmuz 1912), s 806-808, *MMZC.*, 44 Toplantı (18 Temmuz 1328- 31 Temmuz 1912), s 853

52 *MMZC.*, 46 Toplantı (21 Temmuz 1328- 3 Ağustos 1912), s 891

53 Celal Bayar, Nazım Paşa'nın da bu gruba dahil olduğunu ve olaylardan da haberi bulunduğunu belirtmektedir. Celal Bayar, *Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş*, C III, İstanbul 1966, s.544

54 *MMZC.*, 11 Toplantı (26 Mayıs 1328-8 Haziran 1912), s.169-171.

ve Bulgaristan⁵⁵ ile yapılan ticaret anlaşmalarının sürelerinin uzatılmasına karar verilmiştir

1- Trablusgarb Savaşı Donemin demokrasi anlayışı açısından önemli olan konulardan biri de Trablusgarb savaşı ile ilgili olanlardır

Meclis Trablusgarb savaşı ile ilgili herhangi bir kanun yapmamıştır. Sadece daha önceki mecliste kabul edilen, İtalya'dan gelen mallara %100 gümrük resmi uygulamasından, kükürt için vazgeçilerek, bu oranın kükürdün bahçelerde tarımda kullanılması nedeniyle, %11'e indirilmesini kabul etmiştir⁵⁶ Bu dönemde Trablusgarb'ın gündeme gelmesi daima selam gönderme şeklinde olmuştur.

Meclis, açıldığı ilk gün bu savaşla ilgili orada savaşanlara selam gönderilmesi ve şehitlere fatiha okunmasını kabul etmiştir. Meclisin 4 Mayıs tarihli 2 toplantısında da telgrafla selam gönderilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Bingazi Mebusu Yusuf Şetvan Bey'in teklifi üzerine de, "İT cemiyeti erkân-ı ashiyesinden Onur, Fethi, Halil ve Azız Beylerle Kumandan Neşet Paşa'ya ve diğerlerine harbin başından beri Osmanlıya destek olan Mısır ve Tunus halkına meclis namına beyan-ı takdirat" olunması kabul edilmiştir⁵⁷.

Yusuf Bey'in teklifi mecliste hakim olan siyasi seviyeyi göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Telgrafta görüldüğü gibi, İ.T. üyelerinin isimleri sırasıyla Kumandan Neşet Paşa'dan önce zikredilmiştir. Halbuki asıl, savaşta askerlerin komutanı olan Neşet Paşanın adının önce söylenmesi gerekmektedir. Çünkü, İT mensubu subaylar da Neşet Paşa'ya bağlıdır. Fakat meclis ittihatçı yapısı dolayısıyla, bu teklifi değiştirmeden kabul ederek aynı hatayı yapmıştır

Trablusgarbta bulunan tüm milletvekillerinin izanlı sayılmaları⁵⁸, Çanakkale Boğazına İtalyanlar tarafından yapılan saldırıyı protesto etmek amacıyla yurdun çeşitli yerlerinden gelen telgrafların mecliste okunarak alkışlanması⁵⁹ meclisin Trablusgarb savaşı ile ilgili aldığı diğer kararlardır

Trablusgarb savaşı ile ilgili meclis çalışmaları, görüldüğü gibi "selam göndermek"ten öteye gidememiştir. Savaşta, İtalya'ya karşı alınacak tedbirler, asker sevki, mühimmat yardımı gibi hususlarda hiçbir tartışma yoktur. Meclisin, devletin önemli bir parçası elden giderken, savaşla ilgili hiçbir karar almaması, sadece telgraf okuyup alkışlaması içinde bulunduğu acızlığını gösterebileceği gibi, İT'nin tavrını da gösterebilir. İT, 1912 Meclisi'nde büyük bir çoğunluğa sahiptir. Bu çoğunluğunun etkisiyle de öncelikli olarak, "iktidarını güçlendirmek" amacıyla bir dizi kanun yapmış, böylece kendini güvenceye almak istemiştir. Meclisin, daha öncelikli olan savaşla ilgili kararlar almamasını dikkate alırsak, bu

55 *MMZC*, 12 Toplantı (28 Mayıs 1328-10 Haziran 1912), s 187-192

56 *MMZC*, 7 Toplantı (12 Mayıs 1328- 25 Mayıs 1912), s 778

57 *MMZC*, 2 Toplantı (21 Nisan 1328-4 Mayıs 1912), s 5

58 *MMZC*, 6 Toplantı 85 Mayıs 1328- 18 Mayıs 1912), s 60-62

59 *MMZC*, 3 Toplantı (26 Nisan 1328-9 Mayıs 1912)

organın Trablusgarbla ilgili kararlarda yetersiz kaldığı ve görevini tam olarak yapmadığı sonucuna varabiliriz.

C- Kanun Yapma Çalışmaları

Bu konu içinde en önemli yeri Kanun-i Esasi değişiklikleri almaktadır. Kanun-ı Esasi'de yapılmak istenen 7.,35. ve 43. madde değişiklikleri İ.T.'nin iktidarı açısından önemlidir Zira, bu maddeler milletin temsilcilerinin yer aldığı Meclis-i Mebusanın feshini düzenlemektedir İ.T., 1909 yılında meclisin feshindeki Padişahın yetkilerini kısıtlayarak meclisi, dolayısıyla milleti ön plana çıkartmış, böylece milli egemenlik yönünde önemli bir adım atılmıştır. Ancak, 1911 yılından itibaren ittihatçıların karşısındaki muhalefetin güçlenmesi üzerine başlayan iktidar kavgası, İ.T.'nin padişahın üzerindeki etkisinden istifade amacıyla meclisin feshi meselesinde yeniden padişahı söz sahibi yapmak için harekete geçmesinde etkili olmuştur. Yapılmak istenen yeni düzenlemelerle padişahın meclisi feshi eski haline döndürülmeye çalışılmış, böylece millet egemenliği noktasından bir geriye gidiş olmuştur.

1- Kanun-ı Esasi Değişiklikleri. 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi'deki ilk önemli değişiklik 1909 senesinde yapılmış, 7. ve 35. maddeler önemli ölçüde değiştirilmiştir. 1909'da yapılan değişiklikle meclisin feshi zorlaştırılmıştır⁶⁰. 1911 senesinde mecliste İ.T. karşıtı muhalefetin artması üzerine İ.T., 7. ve 35. maddeleri 1876 yılındaki durumuna getirmek için bir kanun teklifi hazırlamıştı. 16 Aralık 1911'de meclise gelen bu teklif üzerine, yapılan görüşmeler neticesinde Sadrazam Sait Paşa ıstıfa etmişti. 30 Aralık'ta ıstıfa edip 31 Aralık'ta tekrar göreve gelen Sait Paşa yeniden Anayasa değişiklikleri teklifini meclise getirmişti. Yapılan oylama sonucunda üçte iki çoğunluk sağlanamadığından kanun değişikliği reddedilmişti. Bu anlaşmazlık üzerine Ayan Meclisi'nin de görüşü alınarak meclis feshedilmişti⁶¹.

Zaten İ.T.'nin amacı 1908 meclisinin feshiyle gidilecek seçimlerden karlı çıkarak yeni mecliste çoğunluğu sağlamaktır Bunda da amacına ulaşmıştır.

60 Meclisin feshini zorlaştıran en önemli madde Anayasa'nın 35 maddesidir. Bu maddeye göre, Bakanlar Kurulu ile Meclis arasında bir anlaşmazlık olurda meclis tasarısı red ederse, kabine ya meclisin kararını kabul etmeye, ya da ıstıfaya mecburdur İstıfası sonucunda yeni gelen kabine ile meclis arasında aynı problem devam ederse, Anayasa'nın 7 maddesine göre Padişah meclisi fesh edebilirdi 7 madde ise, bu anlaşmazlık neticesinde meclisin feshi için "Ayanla ıstışare" şartını getirmekte ve seçim suresini 3 ay ile sınırlamaktaydı Anayasanın 7 ve 35 Maddelerinde yapılan değişiklikler ve meclis görüşmeleri için bkz. , Olgun, *1908-1912 Osmanlı..*, s 189-194, 206-210 ve 268-277

61 *Teşkilat*, No 183 (5 Kanun-ı Sanı 1327-18 Ocak 1912), s 1, Yapılmak istenen yeni düzenleme için bkz. Olgun. *a g t.*, s 338-442

İ T kanun yapma çalışmalarında öncelikli olarak 1908-1912 meclisinde karşılaştığı muhalefetle bir daha karşılaşmamak için tedbirler almayı hedeflemiş, kendini güçlendirmeye çalışmıştır.

Kanun-ı Esasi değişikliklerini de aynı amaca yönelik görebiliriz Yapılmak istenen 7. madde değişikliği ile 1909'da var olan meclisin feshinin "Ayan'a sormak" şartı kaldırılmakta ve "üç ay içinde seçim yapmak" şartı dört aya çıkarılmaktadır 35. madde değişikliği ile de Vükela ile Mebusan arasındaki anlaşmazlıkta Vukelanın istifası mecburi iken şimdi Vukela'nın istifası veya Meclisin feshi Padişah'a bırakılmaktadır

Görüldüğü gibi Padişah'ın yetkileri arttırılmakta ve meclisin feshi kolaylaştırılmaktadır. Bu durum, Padişah nezdinde önemli bir yere sahip olan İ T 'nin işine gelmektedir Zira, İ.T , bu nüfuzunu kullanarak Padişah'ı etkileyip, istediğini yaptırabileceğini hesaplamaktadır⁶²

Meclisinin açıldığı gün, Tanın gazetesinde çıkan bir yazıda, meclisin yapacağı ilk işin Kanun-ı Esasi değişiklikleri olduğu bildirilmekte ve hükümetin, kanun değişiklikleri teklifini hazırlamış olacağı belirtilmektedir⁶³.

Nitekim, bu konu meclise ilk defa 18 Mayıs 1912 tarihli 6. toplantıda gelmiştir Kanun-ı Esasi'nin 7 , 35. ve 38 maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki 11 Mayıs 1912 tarihli Sadrazam tezkeresi okunarak "acele" kaydıyla Kanun-ı Esasi Encümenine gönderilmiştir.

Meclis başkanı seçiminin 15 Mayıs'ta yapıldığı göz önünde tutulursa, Kanun-ı Esasi değişiklikleri teklifinin ne kadar erken hazırlandığı görülecektir. Kanun değişiklikleri teklifinin "acele" olarak komisyona gönderilmesi, İ.T 'nin bu kanunun çıkması için ne kadar aceleci davrandığını göstermektedir. Buna sebep olarak da İ.T.'nin sayıca ezici üstünlüğüne karşın milletvekillerinin meclisin kontrolünü elden kaçırmaktan endişe etmesini gösterebiliriz. Çünkü bazı mebuslar İ.T. mensubu olmalarına rağmen, cemiyetin güttüğü siyasete tümüyle katılmayı reddediyorlardı⁶⁴. Bu durumu 1912 Meclisi'nin "mensuban meclisi" olmadığına

62 Gerçektende Padişah Mehmet Reşat, İ.T yöneticilerine zorluk çıkarmamak konusundaki hassasiyeti ile dikkat çekmekteydi

63 Meclisin açıldığı gün yayımlanan bu yazı ile de İ T 'nin Anayasa konusunda ne kadar aceleci davrandığını görmekteyiz İsmail Hakkı Bey'in "hükümetin kanun değişikliği teklifini hazırlamış olacağı" ibaresi bu açıdan dikkat çekicidir Burada "hükümet"ten kasıt 31 Aralık 1911'de kurulan Sant Paşa kabinesidir İsmail Hakkı, "Siyasiyat- Meclis-i Mebusan'ın Tanzım-ı Efali", *Temmat*, No 1304 (5 Nisan 1328-18 Nisan 1912), s 1

64 1912 döneminin İ T 'ye muhalif basınında çıkan yazılarda seçimlerin, "ıntıhab" değil " tayınat" olduğu, oluşan meclisin ise, "mebusan meclisi" değil "mensuban meclisi" olduğu şeklinde bir çok yazı yer almıştır Hatta meclisin feshi "mensuban meclisi" olmasından dolayı olumlu karşılanmıştır Lütfi Fıkrı, "İntıhab Değil Tayınat", *Temmat*, No 235 (26 Şubat 1328), s 1, Ayrıca Lütfi Fıkrı'nın bu konu ile ilgili diğer yazıları için bkz , *Temmat* No 302-316 (13-27 Temmuz 1328) sayıları

bır işaret olarak değerlendirebiliriz. Buna en güzel örneklerden biri ise İzmir Mebusu Karolide Efendi'dir. İ.T., 1908 seçimlerinde muhalifi olan Karolide Efendi'nin milletvekili seçilmemesi için büyük gayret göstermişti. Hatta, Karolide Efendi'nin "Yunanistan vatandaşı" olduğu dahi iddia edilmişti. 1908 seçimleri sonucunda milletvekili olan Karolide Efendi, mecliste İ.T.'nin muhalifi olarak yer almıştı⁶⁵. Oysa 1912 seçimlerinde aynı Karolide Efendi, bu defa İ.T. listelerinde yer alarak meclise girebilmiştir⁶⁶.

22 Haziran 1912 tarihli Kanun-i Esası değişikliği görüşmelerinde Hükümet, 35. madde değişikliğini, 1909'da yapılan değişiklik ile yasama ve yürütme arasındaki dengenin bozulduğunu, şimdi ise Padişahın yetkilerini arttırmakla, bu dengenin sağlanmaya çalışıldığını belirterek savunuyordu. 7 madde değişikliğini ise, Ferhad Bey'in (Karesi) dediği gibi "Ayan'ın milleti temsil etmediği"ni ileri sürerek savunmakta ve Ayan'ın itibarının azalabileceğini belirtmekteydi.

Mecliste Kanun-i Esası değişiklikleri onemsiz sayılabilecek bir iki itiraz dışında hiçbir engelle karşılaşmadan büyük bir çoğunlukla aynen kabul edilmiştir. Anayasa'nın 7. ve 35. maddeleri 15 red oyu ile kabul edilirken⁶⁷ daha sonraki maddelerde red oyu verenlerin sayısı azalmıştır. Muhalefet Anayasa'nın ilk iki madde değişikliklerinden sonra fazla birşey yapamayacağını anlamış, dolayısıyla oylamalara katılımı da azalmıştır.

Böylece İ. T. amacına "şimdilik" ulaşmıştır, çünkü, Sait Paşa'nın 16 Temmuz'da istifasından sonra yerine kurulan Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi, güven oyu aldıktan sonra meclisin, 31 Temmuz 1912 tarihli toplantısına bir tezkere göndermiştir. Burada Kanun-i Esası'nın 35. ve 43. maddelerinin meclisçe kabul edildiği gibi, 7. maddesinin ise, yeniden incelenmek üzere meclise gönderildiği bildirilmektedir.

Gazi Ahmet Muhtar Paşa, 7 maddenin 1909 yılındaki gibi olmasını ve meclisin feshinin "Ayanla istişare" edilmesi şartına bağlanmasını istemektedir. İ.T. milletvekilleri, Sadrazam'ın bu teklifi, meclisi feshettirmek için hazırladığını ve bunu meclisin devamı için "tehlikeli" gördüklerini belirtmişlerdir. İsmail Hakkı Bey (Dıvanyıye) "süngu ile gelsinler daha ıyı" derken, Midhat Bey (Siroz)'de "meclisi kapasınlar üzerine kiralık hane desinler" diyordu. Karolide Efendi (İzmir)'de hükümetin programında böyle bir değişikliğin olmadığını, hükümetin bunu "Halaskâr Zabitan Grubu"nun etkisiyle hazırladığını belirterek,

65 İ.T., Karolide Efendi'nin seçilmemesi için seçimlerde yolsuzluk yapıldığı gerekçesiyle seçimlerin yenilenmesini istemiştir. Fevzi Demir, "İzmir Sancağında 1908 Meclis-i Mebusan Seçimleri", *Çağdaş Türkiye Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.II, Sayı 4-5, s. 153-154

66 Karolide Efendi'nin meclisteki çalışmaları hakkında bkz., Olgun, *1912 Mebusan Meclisi..*, s. 174-175

67 Anayasa'nın 7 maddesine Vahan Efendi (İzmir), 35 maddesine Faik Efendi (Adana) ret oyu vermiştir. Bunların dışında her iki maddeye de ret oyu veren diğer 14 kişi aynı şahıslardır. Olgun, *a.g.t.*, s. 28-29

Gazı Ahmet Muhtar Paşa'nın vicdanına muracaatla bunu itiraf etmesini istemiştir⁶⁸ Şahin Bey (Çamlık) ise, hükümetin, bu maddeyi yapmasındaki amacını açık olarak söylemesini istemiş. Hatta meclisin feshinin "milletin selameti" için olacaksa kabul edeceğini belirtmiştir.

İ.T. mebusları hükümetin ciddi olduğunu görünce, oyalama taktiklerine başvurarak, mecliste toplantı için gerekli çoğunluğun olmadığı iddialarını dile getirmişlerdir Burada ilginç olan, hükümetin, daha önce bu kanunun üçte iki çoğunluk istemeden görüşüldüğü, şimdi de böyle bir şartı aramaya gerek olmadığı görüşüdür Buradan da anlaşılmaktadır ki, kanunun geneli hakkında yapılan oylamaya kaç kişinin katıldığı belli değildir

Mecliste çoğunluk olmadığı iddialarının hükümetçe çürütülmesi üzerine İ.T., yeni bir taktikle Nizamname-i Dahilinin 28 maddesine sığınmaya çalışmıştır. Seyyit Bey tarafından verilen teklif ile "hükümet tarafından verilen kanun tekliflerinin üzerinden iki ay geçmeden görüşülemeyeceği" iddia edilmiş ve İ.T. mebuslarının oyları ile kanun tasarısının Encumene gönderilmesi kabul edilmiştir Oysa ki, 28 madde kanun tekliflerinin aynı olması hükmünü getirmektedir⁶⁹. Mecliste çoğunluk olan İ.T., meclisin feshini geciktirmek için kanunları istediği gibi yorumlamaya başlamış, çoğunluğuna da güvenerek Sadrazam'ın teklifinin encumene gitmesini sağlamıştır.

Boylece İ.T., Gazı Ahmet Muhtar Paşa'nın teklifine karşı yaptığı mücadeleden galip çıkmış, 35. madde gereğince oluşabilecek bir buhran (kabine-meclis arasında) onlenmiştir Ancak, Muhtar Paşa kabinesi, Kanun-ı Esasi'nin 43. maddesinde yapılan yorumla meclisin feshedilmesini sağlamıştır⁷⁰.

2-İçtima ve Tecemmuat Kanunları Meclisin, kanun yapma çalışmaları içinde yer alan bu iki kanun da önemlidir. Bu kanunların yapılmasındaki amacı İ.T'nin, Kanun-i Esasi'de yapmak istediği değişikliklerin sebepleri ile aynı görebiliriz.

Meclisin 1 Haziran 1912 tarihli toplantısında "İçtima kanununa ek" madde görüşmeleri başlamıştır. Hükümet bu kanunla, açık alanlarda yapılacak her türlü

68 *MMZC*, 45 Toplantı (19 Temmuz 1328-1 Ağustos 1912), s 876

69 İçtuzuğun 28 Maddesi şöyledir "Tanzim veya tadil kanuna dair olan teklifin Heyet-i Umumiyede ekseriyet-i ara ile reddi takdirinde tarihi reddinden itibaren laakal iki mah murur etmedikçe tekrar dermıyan olunamaz" *Meclis-i Mebusan Nizamname-i Dahilisi*, İstanbul 1328

70 Anayasanın 43 maddesi meclisin açılışı ve toplanma süresi ile ilgilidir Buna göre meclis, dört yıllık bir süre için toplanır Meclis her yıl Kasım ayında toplanır ve toplantı süresi 6 aydır Bu süre içinde meclis fesh olmuş ise, yeni oluşan meclis "olağanustu" bir meclis olup, süresi 2 aydır Ahmet Muhtar Paşa, 1912 meclisini "olağanustu" bir meclis olarak kabul etmiş ve süresinin de dolduğunu iddia etmiştir Meclisin süresinin dolduğuna delil olarak da, Padişah'ın "meclisin süresinin Temmuz'un 18'ine kadar uzatılması"nu isteyen iradesini göstermiştir Irade için bkz., *BOA, Irade-i Meclis-i Mahsus*, 599/11 (26 Cemaziyellevvel 1330-30 Nisan 1328), 43 maddenin yorumu ve görüşmeler için bkz., *Olgun, a.g.t.*, s 96-98

toplantıları yasaklayabilme hakkı kazanmak istemiştir. Böylelikle I.T. yönetimi uygulamalarına karşı oluşabilecek toplumsal muhalefeti istediği gibi kontrol altına alabilecekti. Bu ve benzeri uygulamaların istibdat devri denen önceki dönemi aratır hale gelen bir ortamın yaratılmasındaki katkıları açıktır.

İçtimaat-ı Umumiye Kanunu 9 Haziran 1909 tarihinde çıkarılmıştı⁷¹. 14 ve 16 Mart 1912 tarihlerinde buna eklenen geçici maddelerle hükümet, 1912 seçimlerinde yerini iyice sağlamlaştırmıştı. Meclisin kapalı olduğu zamanlarda geçici olarak çıkarılan maddelerin yeni meclis açılışında kanun gereği meclisin onayından geçmesi gerekmektedir. Bu nedenle içtima kanununa ek madde meclise gelmiştir.

İçtima kanununa ek olarak hazırlanan maddenin genel görüşmesi esnasında söz alan Şefik Bey (Humus), bu kanunun uzun yıllardan beri Fransa'da uygulandığını belirterek, "biz böyle bir madde'yi kanunîyenin esasını kabul etmekle zan ederim ki diğer devletlerde olmayan hiçbir esası kabul etmiş olmuyoruz" demektedir. Şefik Beyin sözleri toplumumuzda bir hastalık haline gelmiş olan "Batı hayranlığı"nı dile getirmektedir. "Batı da varsa iyidir" mantığı bugün de hala toplumumuzda varlığını sürdürmektedir.

Mecliste kanun teklifine en büyük tepki Varteks Efendi'den gelmiştir. Varteks Efendi'ye göre hürriyetler uç kısımdır. "Hürriyet-ı şahsiye, hürriyet-ı kelamiye ve hürriyet-ı matbuat". Bu madde ile konuşma hürriyetinin kısıtlanacağını iddia etmektedir. Konuşması sık sık kesilen Varteks Efendi bu kanundan dolayı "mürteci oluyoruz" demiştir. Varteks Efendi'nin bu sözleri meclisin iyice karışmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine Reis Halil Bey "murteci" kelimesinin "geri gitmek" olduğunu belirterek milletvekillerinin sakinleşmesini sağlamıştır.

Meclisteki I.T. milletvekillerinin "mürteci" kelimesine karşı çok hassas olduklarına işaret etmeliyiz. Bu kelimedden genellikle "31 Mart olayı" anlaşılmaktaydı. 31 Mart olayı ile büyük bir tehlike atlatan I.T., bu olaydan sonra hükümete hakim olmak için var gücüyle çalışmış ve bunda da başarılı olmuştu.

Meclis görüşmelerinde kanuna asıl muhalefet, Ali Galip Bey (Kayseri)'den gelmiştir. Kanun ile hükümete büyük bir yetki verileceğini belirten Ali Galip Bey, kanuna karşıdır. Konuşması milletvekilleri tarafından, mecliste gürültü yapmak, laf atmak ve kapakları vurmak şeklinde sık sık kesilmiş, sonunda Ali Galip Bey dayanamayarak, "şimdi efendiler, anlaşılıyor ki beni muhalif diye tanıyorsunuz. Bunun için bu kadar gürültü yapıyorsunuz. Fakat rica ederim, muhalif olmakla hakka muhalif değilim ve hiç bir zaman ekseriyet fırkasına hasım gibi telakki olunmaktığımı istemem. Daima dost tanınmalıyım" demiştir⁷². Konuşmasının

71 *Düstur* 2, C I s 22

72 *MMZC.*, 9 Toplantı (19 Mayıs 1328-1 Haziran 1912), s 117-120

devamlı kesilmesi üzerine Alı Galıp Bey, konuşmasına fırsat verilmediğini ve bu yüzden çekilmekten başka çare olmadığını belirterek kürsüden inmiştir.

Milletvekillerinin bu tavrı, İ.T.'nin "muhalefete tahammülsüzlüğü"ne karşı en güzel örneklerden biridir. Alı Galıp Bey, 1912 meclisinde İ.T.'nin muhalifleri arasındadır. Her fırsatta da bunu göstermiştir. Buna mukabil, mecliste çoğunlukla temsil edilmesine rağmen muhalif bir kaç mebusun varlığı dahi, İ.T.'yi rahatsız etmeye yetmektedir.

Kanun maddesi hakkında yapılan görüşmelere 10 Haziran'da devam edilmiş ve teklif encümene gönderilmişti. Encümeden 12 Haziran'da gelen teklif üzerinde, görüşme yapılmadan oylamaya geçilmiş ve oylama sonucunda da kabul edilmişti. Kabul edilen madde ile hükümet, "açık yerlerde yapılacak toplantıları, memleketin emniyet ve asayişini korumak için yasaklayabilme" hakkını elde etmekteydi⁷³. 16 Mart 1912 tarihinde "geçici" olarak çıkarılan madde, şimdi "huzur ve sukûn" kelimeleri yerine "emniyet ve asayiş" kelimelerinin konulması ile yürürlüğe girmişti. 1912 seçimlerinde avantaj sağlamak amacıyla, İ.T. kabinesi tarafından hazırlanan kanun maddesinin, mecliste kabulü ile, parti ileride yapılacak seçimlerde de etkili olmayı hesaplamıştı. Ancak İ.T., kısa bir süre sonra ıktıdardan düşmüş, hesapları altüst olmuştu. Yeni kurulan kabinenin de, kendi taraftarı olmaması ile ıyice koşeye sıkışan İ.T., zorla hükümeti ele geçirerek düştüğü bu durumdan kurtulmak istemişti. Bu amacına da Bab-ı Âlı Baskını ile ulaşmıştır.

Mecliste Tecemmüat Kanunu görüşmelerine 19 Haziran 1912 tarihinde başlanmıştır. Hükümet bu kanun ile toplantıların nasıl yapılacağını düzenlemektedir. Kanun teklifine göre, yollar üzerinde toplantı yapmak yasaktır. Buralarda yapılacak toplantıları o yörenin en büyük mülki amiri yasaklayabilme ve zor kullanarak dağıtma yetkisine sahiptir. Ayrıca silahlı olarak toplantılara katılma da yasaklanmıştır. Toplantılara silahlı olarak katılanlara verilecek cezaların da belirlendiği Tecemmüat kanunu görüşmeleri, Halaskar Zabitanı Grubu olayının etkisiyle de kanundan ziyade hükümet hakkındaki eleştirilerle geçmiştir. 20 Haziran tarihinde yapılan görüşmelerde, kanunun 4. maddesi oylanırken çoğunluk var-yok tartışmaları çıkmış, Reis Halil Bey'in "takdir hakkının kendilerine ait olduğu"nu bildirmesi üzerine bu tartışmalar sona ermiştir.

Halil Bey, mecliste İ.T.'nin onde gelen sımalarından biriydi. İ.T., Halil Bey'in Meclis Başkanı seçilmesini sağlayarak, meclisteki denetimini

73 *AMZC* 13 Toplantı (30 Mayıs 1328-12 Haziran 1912), s. 197, Bu madde 1876 Anayasasının unlu 113 Maddesini hatırlatmaktadır. Bilindiği gibi bu madde ile padişah, "Hükümetin emniyetini ihlal ettikleri" zabitanın araştırması ile sabit olanları sınır dışı edebilmektedir. İ.T. tarafından, Padişahın ıstısmar edebileceği noktasından çok eleştirilen bu maddenin son fıkrası, 1909 düzenlemeleriyle kaldırılmıştır. Buna karşın, İttihatçı milletvekillerinin oyları ile kabul edilen İçtima kanununa ek maddedeki hüküm de 113 Maddeyi çağrıştırmaktadır. Bir bakıma İ.T., kendisinin daha önceki uygulamaları ile tezat durumuna düşmüştür.

güçlendirmek istemekteydi. Halil Bey de, İ.T.'ye bu konuda yardımcı olmak için çaba göstermiştir. Yapılan itirazlarda "takdir hakkının kendilerinde olduğu" görüşü bu açıdan önemlidir. Ayrıca ileride de değinileceği gibi, muhaliflerin önemli simalarından olan Ali Galip Bey'e de, asker ve siyaset meselesinde "konuşmama" cezası vermiştir⁷⁴.

Tecemmüat kanunu daha sonra Adliye Encümenine gönderilmiş⁷⁵ ancak, meclisin feshi nedeniyle bir daha mecliste ele alınamamıştır.

3- Askerin Siyaset Yapmaması: Meclis çalışmaları içinde en önemli konulardan biri de askerin siyaset yapmaması meselesidir⁷⁶.

Sait Paşa kabinesi, mecliste 1912 bütçesi görüşülürken 26 Haziran 1912 tarihinde, ordu mensuplarının siyasi partilere girmelerini, siyasi toplantılara ve gösterilere katılmalarını yasaklayan dört maddelik bir kanun teklifini meclise göndermiştir. Mecliste 29 Haziran'da ele alınan teklif "acele" kaydıyla Adliye ve Askeriye Encümenlerine gönderilmiştir⁷⁷.

Encümenlerden beş maddeye çıkarılarak gelen teklif, 1 Temmuz'da görüşülmeye başlanmıştır. Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, kanunun, hazırlanmasına "Manastır olayları"ni sebep olarak göstermekte ve bu kanunun "hükümeti kurtaracak kanunların en mühümü"olduğuna da inanmaktadır. Muhalifler ise kanunun yapılma sebebini, İ.T. karşıtı subayların artması ve siyasette güç kazanması olarak görmektedir ve İ.T.'nin bu şahısları durdurmak için böyle bir kanun yaptığını iddia etmekteydiler. Nitekim Prezrın Mebusu Tevfik Efendi ve Ali Galip Bey (Kayseri), kanunun yapılmasını istemekle birlikte teklifin zamansız olduğunu söylemekteydi. Ali Galip Bey, kanunun hazırlanma sebebini, ordu içinde İ.T.'ye karşı olan subayların muhalefetinin güçlenmesi, olarak göstermekteydi. Galip Bey'in konuşması milletvekilleri tarafından konu dışına çıktığı gerekçesiyle sık sık kesilmiş, sonunda Reis Halil Bey, nizamnamenin 81. maddesi gereği Galip Bey'e bu madde hakkında konuşmama cezası vermiştir⁷⁸.

74 Halil Bey, 1912 meclisinin kapatılmaması için "Meclis Başkanlığı" yetkisini kullanmak istemiştir. Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa'nın feshir iradesini okumak amacıyla meclisi, 5 Ağustos günü saat 13 00'de toplantıya çağırmasına rağmen, meclis Halil Bey'in isteği üzerine saat 10 15'te toplanmıştır. Halil Bey başkanlığında toplanan milletvekilleri, hükumete güvensizlik oyu vermişler ve Halil Bey tarafından davet yapılan kadar meclisi suresiz tatil etme kararı almışlardır. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C II, Kısım I, Ankara 1983, s 296-298, "Meclis-i Mebusan'da Bir Celse-ı Tarihiyye-47 İctima-ı Umumiye", *Tanım*, No 1413 (24 Temmuz 1328-6 Ağustos 1912), s 1-3. Ayrıca Halil Bey, meclisin kapatılmaması için Padışah nezdinde de girişimlerde bulunmuştur. Olgun, *a.g.t.*, s 98-99.

75 *MMZC.*, 17 Toplantı (7 Haziran 1328-20 Haziran 1912), s 300-309.

76 Bu konu tarafımızdan makale olarak çalışılmaktadır.

77 *MMZC.*, 22 Toplantı (16 Haziran 1328-29 Haziran 1912), s 383-384.

78 İctuzuğun 81 Maddesi için bkz. *Meclis-i Mebusan Nizamname-i Dahilisi*, İstanbul 1328.

Kanun hakkında hükümet adına görüşünü açıklayan Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, 1908 inkılabında askere ihtiyaç olduğunu, çünkü Meşrutiyeti koruyacak imkanlarının olmadığını iddia ederek, askerın sıyasete bulaştığını kabul etmiştir. Ancak bugün (1912) meşrutiyetin güçlendiğini bu nedenle ordunun, aslı vazifesine dönmesinin zamanı geldiğini söylemiştir. Zamanın da, Manastır olayları ile iyi değerlendirildiğini düşünmektedir.

Askerın sıyaset yapmasını yasaklayan kanun meclisteki tartışmalar neticesinde Encümene gönderilmiş, encümen hükümetın teklif ettiği maddelerde bazı değişikliklere gitmiştir. Encümenin hükümeti dört maddelik teklifine bir madde daha ilave etmiş, ayrıca, verilecek cezaları ağırlaştırmıştır. Encümenin bu yeni düzenlemesi mecliste 1 Temmuz tarihinde yapılan görüşmeler sonucunda bir maddesi hariç diğer maddeleri aynen kabul edilmiştir⁷⁹.

D- Diğer Konular

1912 Meclisinde görüşülen konular içinde ağırlıklı olarak Bütçe görüşmeleri önemli yer tutmaktadır. 1 Haziran tarihinde 1912 bütçesi hazırlanıncaya kadar, geçici bütçenin kabul edilmesiyle başlayan⁸⁰ bütçe görüşmeleri, meclisin son günü de dahil olmak üzere devam etmiştir.

Meclisin çalışmaması, mecliste devamsızlık ve çoğunluk var-yok tartışmalarının çokluğu, yapılan ciddi konuşmalardan "konferans istemeyiz" diye hoşnutsuzluk gösterilmesi mecliste mebusların ve tartışmaların seviyesini belirlemede önemli bir ipucudur. Genellikle fazla tartışılmadan, her şeyin kendi istedikleri tarzda yürümesi, vekillerin tenkide tahammülsüzlükleri kadar yetersizliklerine de işaret etmektedir.

SONUÇ

1912 Meclis-i Mebusanı, Türk demokrasi tarihi açısından ayrı bir yere sahiptir. Bu mecliste muhalefet yok denecek kadar azdır. Bu durum, meclis muzakerelerinde kendini açıkça göstermektedir. II. Meşrutiyetin ilk Meclis-i Mebusanında, yapılmak istenen kanun teklifleri uzun uzadıya görüşülürken, bu mecliste görüşmeler kısa sürmektedir. 1908 meclisinde kabul edilmeyen kanun teklifleri, burada hızlı bir şekilde görüşülmekte ve büyük çoğunlukla kabul edilmekteydi.

İlk, çok partili genel seçimlerin yapıldığı dönem olarak kabul edebileceğimiz 1912 meclisi dönemi, ayrıca tek partinin de egemen olduğu ilk meclistir. Seçimlere iki parti İ.T. ile H.I.F. katılmış, seçimlerden İ.T. ezici bir

79 *AMZC.*, 23 Toplantı (18 Haziran 1328-1 Temmuz 1912), s.397-412. Kanununun 3. madde 2 Temmuz'da meclisten geçmiştir *AMZC.*, 24 Toplantı (19 Haziran 1328-2 Temmuz 1912), s.416-418.

80 Ayrıntılı bilgi için bkz., *Olgun, a.g.t.*

çoğunlukla galip çıkmıştır. Sait Paşa kabinesi, getirdikleri tekliflerin meclisten büyük oy farkı ile geçmesini de gerekçe göstererek güven oyuna müracaat etmemiştir. Bu dönemde İ.T., kendisi açısından ileride avantaj sağlayacak bir dizi kanun yapmak istemiştir. Fakat İ.T.'nin meclisteki bu tavrına karşı meclis dışı muhalefet güç kazanmıştır.

Bu dönem meclisinin en önemli özelliği, tarihimizde ilk defa bir meclisin meclis dışı güçler tarafından tehdit edilerek kapatılmasıdır. Kendilerine “kurtarıcı subaylar” adını veren bir kısım subay, İ.T.'ye karşı gizli faaliyetlere başlamışlardır. Bu faaliyetlerin de etkisiyle Sait Paşa kabinesi, meclisten güven oyu istemiş, aldığıının ertesi günü de istifa etmiştir. Bu grup, yazdığı mektuplarla meclisi tehdit etmiştir. Sonuçta meclis, yeni Sadrazam Ahmet Muhtar Paşa'nın da gayretleriyle kapatılmıştır.

1912 meclisi, İ.T. milletvekillerinin “muhalefete tahammülsüzlüğü”ne de iyi bir örnektir. Konya Mebusu Zeynelabidin ile Kayseri Mebusu Ali Galip Beyler, bu konuda İ.T. milletvekillerinin en çok itirazına maruz kalan kişilerdir. Hatta, Zeynelabidin Efendi'nin seçim mazbatasını “muhalif” olduğu gerekçesiyle uzun süre onaylanmamıştır. İ.T.'nin kendi mensuplarını diğerlerinden üstün tutmasına en güzel örneklerden biri de, Trablusgarb'ta savaşanlara gönderilen telgraflardır. Bu telgraflarda İ.T., kendi adamlarının isimlerini Komutan Neşet Paşa'dan önce zikretmektedir.

Sonuç itibarıyla 1912 meclisinde dikkati çeken iki temel konu vardır: Birisi Kanun-i Esası değişiklikleri ki meclise, dolayısıyla millete verilen öncelikler padişaha verilmek istenmek suretiyle demokratikleşmede yaşanan zikzakları açıkça ortaya koymuş, diğeri, Halaskâr Zabitan Grubu'nun ortaya çıkışı ve meclisi tehditidir. Birincisi İ.T.'nin yararına olmuş, ikincisi de tam tersi olarak aleyhine gelişmiştir.

Bütün bunlara paralel olarak 1912 meclisi dönemi, kutuplaşmaların arttığı bir dönemdir. Bu dönemden itibaren İ.T. ve muhalifleri arasındaki rekabet artmış, bu mücadelede Balkan harbinde doruğa çıkmıştır. Balkan harbi esnasında yaşanan kutuplaşma, hem harbin kaybının sebeplerinden biri olmuş, hem de Bab-ı Ali baskını gibi zorla hükümeti ele geçirme çabalarının başlangıcını teşkil etmiştir. Sonuçta da, Bab-ı Ali baskınında erken davranan İ.T., iktidarı zorla ele geçirmiş⁸¹, bir süre sonra da devlete tam hakim hale gelmiştir. Bu tarihten sonra ise, T.B.M.M. devrine kadar muhalefetten söz etmenin imkanı yoktur.

81 Şehbenderzade, H I F'in hükümeti ele geçirmek için 25 Ocak gününü seçtiğini, bundan haberdar olan İ.T.'nin, erken davranarak 23 Ocak 1913 Perşembe günü Bab-ı Ali baskınına gerçekleştirdiğini yazmaktadır. Şehbenderzade Fihbeli Ahmet Hilmi, a g e , s 20